

DE NOBIS NON NOBIS: ПРЕСЛІВ'Я ДО «МОЄМУ КРИТИКОВІ» ОМЕЛЯНА ОГОНОВСЬКОГО

Стаття є супровідною до переопублікації знакового тексту в історії українського літературознавства кінця XIX століття: «Моєму критикові. Відповідь А. Пипінові на його статтю “Особая історія русской літератури”». Другий завідувач (1867) першої катедри української словесності (1848) Омелян Огоновський став автором першого цілісного історіографічного корпусу української словесності (1887–1894), який створив головно на засадах біографічно-бібліографічної та культурно-історичної школи. Новаторським для національної науки став принцип історичної тяглості та неперервності розвитку української культури від X-го до XIX-го сторіччя, що повністю зруйнувало російські імперські псевдонаукові схеми, за якими спадщина Київської Русі безпідставно присвоювалась до історії московського князівства, а потім російської імперії. Таким чином, історик літератури інспірував зміну парадигми висвітлення історичного процесу з Гегелівської «державницької» до уже актуальної в той час у європейській науці «народницької» концепції, за якою цивілізаційний розвиток забезпечують не тільки державні народи. У статті показано, що Огоновський мав безпосередній вплив на історика й історика літератури Михайла Грушевського, який розвинув й утвердив нову схему історії України, що стало основою формування модерної української нації на зламі століть. У статті також проаналізовано основні полемічні вузли і причини тенденційної та науково необґрунтованої критики російського історика літератури історіографічного корпусу українського літературознавця як суто політичні й ідеологічні. Доведено, що «Історія літератури руської» Ом. Огоновського і його резонансна відповідь «Моєму критикові» інтенсифікували розвиток української науки, узагальнено оцінки провідних українських літературознавців цієї дискусії, звернено увагу і показано причини інерційної недооцінки наукового рівня доробку Огоновського.

Ключові слова: Омелян Огоновський, Михайло Грушевський, Александр Пипін, історія літератури, періодизація української літератури.

Постанова проблеми. Важко¹ знайти більш цінний і знаковий науковий текст, який був настільки важливим для нашого українського національного формування у другій половині XIX сторіччя, аніж «*Історія літератури руської*» Омеляна Огоновського. Йдеться про категоричну й безапеляційну академічну заяву-проголошення з європейської університетської катедри про окремішність і самостійність українців як народу, що має свою – відмінну від офіційного російського імперського метанаративу – культуру, письменство, історію. А головне: планує і буде мати інакше, власне суверенне майбутнє! Саме так це і прозвучало із виходом цього першого повного історіографічного літературознавчого корпусу, і хоча до цього часу фактично упродовж пів віку українські мислителі і митці так чи так не «злазили із дзвіниці» народного скликання та пробудження, саме остання чверть століття стала визначальною для оформлення та кристалізації модерної нації. Звісно, – можемо продовжити і маємо згадувати галицьких «будителів», «великоукраїнців» кирило-методіївців із могутнім і профетичним Тарасом, всіх самовідданих і жертвних наших романтиків та позитивістів, які творили літературний і загальнокультурний національний фундамент. Формували свій оригінальний масовий проект та елітарний мистецький канон, роз-

вивали передовсім через освіту рідною мовою, що було властивим для всіх європейських націоналізмів того часу. Однак особливого значення набувала для окреслення і ствердження окремого національного розвитку наявність університетських кафедр, що виконували роль своєрідного локомотива для руху та інституційного культурного будівництва майбутньої України. Таким локомотивом українського «поступусу» безперечно стала перша кафедра української словесності в Львівському університеті (1848), особливо після того, як її очолив Омелян Огоновський (1867).

Отож, у непосвяченого читача виникне закономірне запитання: чому у моєму фактичному преслів'ї чи ж у передмові до чергової [пізніше про деякі попередні – В. М.] переопублікації резонансної відповіді Огоновського російському імперському літературознавцеві Александрові Пипінові (Огоновський Ом. *Моєму критику: в́дповьдь А. Пыпинови на єго статью «Особая история русской литературы»*. У Львовь : Накладомъ автора, 1890. 47 с.), йдеться не про власне немаленький текст безпосередньої полеміки, а про інший науковий здобуток професора – про видані упродовж 1887–1894 рр. чотири томи (6 частин) першої цілісної історії української літератури. Бо – це *Особлива історія української літератури!* Саме її поява, чи точніше – ще перший том в

¹ Про нас не без нас.

1887 році – спричинив різку зміну тональності російського літературознавця-історіографа Александра Пипіна, який до того мав в українських науковців (зокрема в М. Драгоманова та І. Франка) опінію прихильника української культури, ліберала і «західника». Раніше Іван Франко в журналі «Світ» (Львів, 1881, № 3, с. 55-57) відгукнувся доволі прихильно про «майже першого з образованих великоросів», котрий «прилюдно підніс голос в обороні української мови і літератури, самовільно зажаданій та переслідуюваній царем і його прислужниками та шпіонами» [25, с. 115]. І. Франко видавав радше бажане за дійсне, прагнувши відзначити тенденцію, що А. Пипін в «Історії слов'янських літератур» «обробив [...] історію української літератури (Україна російська, галицька і угорська) і вже тим самим, що поклав її окремо від великоруської, вказав на її окремість і саморідність» [25, с. 115]. Це були невиправдані пізніше аванси із аргументацією про те, що «Пипін більше, ніж котрий-небудь другий з учених-великоросів [...] попрацював для українського письменства, для української історії і що задля того треба українцям знати і поважати його, як свого», та й учителі його були українці-слависти Василь Григорович та Ізмаїл Срезневський, тому то й пішов Пипін за ними до «западників» разом із Миколою Костомаровим та Тарасом Шевченком (!) і «полуукраїн-

цем» (по роду) Чернишевським [25, с. 115-116].

Власне, І. Франко не реагував, не втручався в основне і визначальне протиріччя, не писав про структуротворчу якість історіографічного корпусу О. Огоновського – революційну для історіографії окрему національну періодизацію і тяглість української культури від княжих часів, що головню й спричинило появу скандальної (або ж закономірної) статті А. Пипіна «Особая история...». І. Франко багато критикував роботу О. Огоновського за фактографічні помилки, пропуски, хаотичність і дріб'язковість комплектації, відсутність системності, особливо ж – якостей культурно-історичної та порівняльно-історичної методології в історіографії, певне ігнорування текстів за мовним критерієм (апокрифічна і схоластична література), однак не за історико-літературну періодизацію. Щодо ж А. Пипіна, то тільки у його некролозі в 1904 році І. Франко «делікатно» згадав про «тінь», «помилку» щодо згаданої статті і гучної полеміки з О. Огоновським: «Правда, раз, із приводу "Історії руської літератури" Огоновського, він висловив погляд, якого не сподівалися по нім приятелі, а власне, що літературу в повнім значенні того слова може мати тільки народ, що має своє власне державне життя. Це була, певне, помилка покійника, виплід важких років реакції, що кидає тінь навіть на найясніші голови» [26, с. 42]. Знову ж таки, – відзначив, що Пипін «кілька

разів підіймав голос проти урядової заборони українського слова в Росії, хоч ніде правди діти, чинив це дуже обережно та занадто академічно» [26, с. 42].

Виклад основного матеріалу.

Не бажаючи аналізувати позицію Пипіна «занадто академічно», зразу ж зазначу, що він не пройшов випробування «українським питанням», зайнявши чи, більш точно, – виявивши пізніше характерну шовіністично-імперську позицію московського великодержавника. Про перебіг й основні полемічні вузли широкої і дуже знакової для українського літературознавства публічної наукової і безумовно також важливої політичної дискусії повторюватись не варто: про це за незалежної України писали достатньо фахово і повно багато дослідників. Передовсім варто назвати праці таких знаних літературознавців, як Михайло Гнатюк та Микола Ільницький [6], [11]. Особливу масштабність і стереометризм аналізу полеміки Омеляна Огоновського та Александра Пипіна відзначу в розвідці Гнатюка «У пошуках літературознавчої методології (І. Франко, А. Пипін, Г. Брандес)», де сучасний теоретик літератури розглядає згадану полеміку і її європейський контекст кризь оптику розвитку і взаємодії методологічного інструментарію літературознавства, синтезує участь і позицію провідних українських культурних діячів, які підтримали Огоновського. Зокрема, розвідку І. Нечуя-Левицького (псевдонім – І.

Баштовий) «Українство на літературних позвах з Московщиною»; участь Михайла Комарова (Уманця) («Особая история русской литературы». Львів, Зоря. 1890. № 21). [6, с. 506-508]. Все ж таки, у статті 2006 року М. Гнатюк, як і в свій час Іван Франко, залишає шанс для московського історика літератури, називаючи його «демократично налаштованим» та дещо оксюморноно пише: «Отже, демократично настроєний учений (яким, без сумніву, був А. Пипін) не сприймав концепції окремої української літератури, що її відстоював О. Огоновський» [6, с. 506]. І робить вже закономірний обґрунтований висновок: «Російський учений у своїх висновках приходять до суто великодержавних, шовіністичних концепцій» [6, с. 507], і навіть слушно говорить про певний «культ Пипіна» у І. Франка, що не дозволило останньому долучитися до полеміки на боці О. Огоновського: «Слід вважати, що той культ російського вченого, який витворив собі Франко, і спричинився до захоплених відгуків і в той час і пізніше про Пипіна з боку українського вченого» [6, с. 507]. Можу лишень доповнити, що впливали й особисті стосунки І. Франка зі своїм університетським професором, і позиція М. Драгоманова. Врешті, саме його концепцію «двох літератур», сформульовану ще в статті М. Драгоманова «Література російська, великоруська, українська і галицька» (1873), по-своєму і розвивав А. Пипін.

При тім, щедро спонсорований російським урядом, А. Пипін пропагував імперську парадигму «слов'янського єдинства» в літературній історіографії, поширював цю теорію через переклади німецькою і французькою мовами своєї версії історії слов'янських літератур, де українське письменство описане анемічною «гілкою», яка має зникнути у могутній кроні «руського міра». Ці метафори такі сучасні й актуальні в контексті теперішньої російської воєнної інвазії, а Пипін є таким зразковим майже нинішнім типажем «хорошого русського»-демократа, що аж моторошно, наскільки певні якості українсько-російських взаємовідносин є незмінними! Параноїдальна залежність московського «різномастного» істеблішменту від «українського питання» не змінюється упродовж віків, всі ці «світила» виконують у Європі одну і ту ж місію на «царсько-газпромівські» гроші – просувати-пропагувати «культуру» росії, сиріч – ідеологію «руського міра», доктрину «панрусизму». Отож, ще раз підсумуємо словами відомого дослідника, що «Дискусія 1890–1891 рр., що розгорнулася між А. Пипіним, з одного боку, і діячами української національної культури (О. Огоновським, І. Нечуєм-Левицьким, М. Комаровим) – з іншого, продемонструвала не тільки національну солідарність, але й уміння українських інтелектуалів обстоювати позиції української національної культури у полеміці навіть зі світилами

Александр Пипін.

світової літературознавчої думки, яким був А. Пипін. Як літературознавець, цей російський учений користувався значним авторитетом і у Росії, і в Європі. Його дослідження в галузі літератури та етнографії охоплювали найважливіші розділи російської історико-літературної науки. Прихильність А. Пипіна до культурно-історичної методи у науці про літературу ставила його праці в один ряд із найвидатнішими представниками європейської гуманітарної науки того часу. Праця А. Пипіна «История русской литературы и этнографии» (у двох томах) була перекладена німецькою, а потім французькою мовами. Значним був вплив А. Пипіна на формування літературно-естетичних поглядів І. Франка» [5, с. 80].

Також згадуваний повище Микола Ільницький у 2013 році

описав полеміку Огоновський-Піпін крізь призму компактного міні-портрета універсального класичного філолога міжвоєнного двадцятиріччя Костянтина Чеховича [11]. Чехович був яскраво вираженим апологетом українського персоналізму в літературознавстві, що прийнято називати в нашій науці «католицькою критикою», «християнським націоналізмом», а філософським підґрунтям персоналізму вважаємо віру у світ як вияв творчої активності верховної особи (себто – Бога) та сприйняття людини-особи (персони) як первинної реальності і найвищої духовної цінності. Для української версії персоналізму із сильною національною компонентою в доктрині Чеховича через реальне зіткнення із марксизмом у вигляді «російського більшовизму» важливим стало протистояння ідеології панрусизму як ідеології колективізму, агресивній імперській завоюницькій політиці росії. У дуже багатім видатними особистостями покоління міжвоєнн (міжвоєнного двадцятиріччя) К. Чехович вирізнявся цілісністю і якоюсь «правизною». Маю на увазі його власне націоналістичний «ухил», постійне і переконливе опонування марксистським і ліберальним впливам та ідеям. Літературознавчий дискурс ученого найвідповідніше можна окреслити двома дефініціями: персоналізм і християнський культуралізм. Літературу він (К. Чехович) бачив у перспективі цілої цивілізаційної системи, загально-

культурної всеохопної сфери, що й системно показав М. Ільницький, проаналізувавши вибірково дві літературознавчі праці – «Омельян Огоновський як історик української літератури» та «Постать Івана Вишенського і Мойсея в творчості Івана Франка». Виокремлю лишень один аспект із компактного аналізу Ільницького цікавої нам полеміки: «Якщо в кого (зокрема у Франка та й О. Огоновського) були з того приводу ілюзії [про україноцентричність або ж попросту визнання права на самостійний розвиток української культури в Піпіна. – В. М.], то вони розвіялися після появи у журналі «Вѣстникъ Европы» (1890) рецензії А. Піпіна на «Історію літератури руської» за назвою «Особая история русской литературы. По поводу книги О. Огоновского» [11, с. 145]. Також М. Ільницький відзначає еволюцію, зміну ставлення І. Франка до праць А. Піпіна з 1881 і після публікації його опусу «Особая история...»: «Франко в цей час [1881 – В. М.] такі слова вітав. Але в 1890-х рр. ситуація змінилася. У тоні Піпіна вже не було сумніву стосовно великоруського і українського народів як одного народу, а Франко з позицій соціал-демократизму остаточно переходив на національні позиції – ім'я Піпіна з'являлося переважно у його працях про пам'ятки давньоруської літератури. О. Огоновський сам виступив в обороні своїх поглядів, дійшовши висновку про відхід Піпіна від своїх попередніх поглядів про самостійний

розвиток української мови й літератури. К. Чехович думки про зміну поглядів А. Пипіна не поділяв, хоча рація тут була радше на боці О. Огоновського» [11, с. 146].

Власне, до слів Миколи Ільницького варто додати, що той же Костянтин Чехович в аналізованій розвідці «Омелян Огоновський як історик української літератури» [Чехович] писав про набагато ранішу позицію Пипіна, ще 1859 року, яку росіянин висловив у чеському журналі «Časopis Muzea Královsvi Českeho (ČČM)» [A. Rypin. *Listy o nynější ruské literatuře*. III.]: «Великоруська освіта і життя просякли Малоросію так, що сьогодні не може й бути мови про літературний сепаратизм. У сорокових роках піднеслися були у нас деякі голоси проти цієї провінційної літератури, але не бачимо причин, щоби проти неї воювати. Вона ж не може спричинити роздвоєння; російська література глибоко закорінилася в Малоросії, російська освіта увійшла в її кров і не може бути прогнана; малоруські університети в Харкові і Києві розповсюджують російську науку. При таких умовах літературна діяльність Малоросії може бути лише справою дилетантизму, не маючи аспірацій до надвлади над російською мовою в Малоросії. Вона буде знайомити нас з первісним характером народної поезії південної Русі; малоруська мова може бути мовою поезії, але ніколи мовою науки і мистецтва» [28, с. 21]. Цю цитату я вже використовував й коментував

у своїй статті 2010 року «Періодизація історії української літератури у синтезах Омеляна Огоновського та Михайла Возняка» [15, с. 169].

Конспективно підсумувавши його ставлення до цієї проблеми, наголошу, що К. Чехович відзначав той факт, що полеміка прорезонувала у «всій Слов'янщині» й у цілій Європі, називав «баламутством» вживання терміна «Русь» з боку А. Пипіна і москалів загалом із їхньою фікційною «мовною єдністю» та називав помилкою О. Огоновського те, що він вважав А. Пипіна «російським поступовцем», другом і «щирим оборонцем» української мови і літератури, який тільки пізніше змінив погляди, ставши «на платформу панславізму-панрусизму, тепер – панросіянізму». Його (А. Пипіна) судження 1859 року, на переконання К. Чеховича, це промовисто засвідчують [28, с. 20-21].

Отож, на мою суб'єктивну думку, рація все ж таки була на боці Костянтина Чеховича, а Омелян Огоновський майстерно використовував у полеміці з опонентом його ж тексти, в яких російське «світило» не могло оминати чи проігнорувати раціональні факти здорового глузду чи об'єктивних наукових законів, які засвідчували самостійність української культури і народу. Що цікаво, О. Огоновський продовжував послідовно стверджувати й використовувати як аргументи тези А. Пипіна про українську самобутність і після формального закінчення полеміки в 1890-1891 роках Зокрема, вже в

останній частині «Історії літератури руської» 1894 року (Частина IV. *Література наукова. Етнографія*) історіограф писав: «Етнографія, се-бъ-то образъ индивидуальной вдачѣ народу, є наука нова, щó вытворила ся мѣжь Славянами въ наслѣдокъ вóдродженя народностей въ напрямѣ суспóбно-національнѣмъ. Вóдтакъ етнографія вважаєся засновкомъ реставраціѣ народности руско-украиньскои. Руско-украиньска етнографія є выслѣдомъ бажаня, пóзнати нарóдъ, котрый має свою исторію, свою культуру, свою мову й богату поезію, та й оригінальнѣйшѣ прикметы свого индивидуализму. Вже-жъ Великорусь А. Пыпинъ пише ось-щó про окремиѣ прикметы вдачѣ украиньского народу: “Тѣ окремиѣ етнографичнѣйшѣ, щó ихъ можна дослѣдити ще въ давнѣмъ характерѣ южноруского племени, розвинули ся пóдъ впливомъ исторіѣ въ такѣй своерóднѣй формѣ, якѣй впадали въ очи самому народови и рѣзко вóдрóзнили “хохла” вóдъ “москаля”. Всѣ рóзнѣ условинѣ, щó вытворювали народнóсть, найпаче-жъ свѣйства и обстановы природы, впливавшѣй вóдъ поконъ-вѣку на физичнѣй складѣ племени й на его бытѣ (формѣ хлѣборобскои и въ загалѣ хозяйскои культуры), – племѣнне суспóдство въ стародавнѣй и середнѣй вѣки, котре зъ давныхъ-давенъ на етнольогичнѣй складѣ народности зъявляло иншѣй впливѣ мѣжь племямъ полудневѣмъ, а иншѣй мѣжь пóвнóчнымъ, – останки по-

конвѣчнои старовинѣ, щó збереглись вóдъ затратѣ на полудни, а занастались на пóвночи, або навпаки, пóзнѣйшѣй историчнѣй вóдносинѣ, незвѣстнѣй на пóвночи, щó зъявляли новѣ думки й обычѣ на полудни (якъ н. пр. давнѣй схóднѣй, а вóдтакъ польскѣй впливѣ XV–XVII вѣку), – національна исторична боротьба XV–XVII вѣку и т. и., – все теє вкупѣ вытворило типѣ народности, стóлько вóдмѣннѣй вóдъ пóвнóчного, щó при “возсоєдиненію” въ половинѣ XVII вѣку вонъ не могъ злятисѣ зъ пануючою народностію, и прилучивъ ся до неѣ зъ окремиѣмъ вóдтѣнкомъ”» (А. Пыпинъ. Обзоръ малорусской этнографіи. (“Вѣстникъ Европы”. Двадцатѣй годъ. Томъ IV. С.-Пб. 1885; стор. 744-745). [*Исторія літератури рускои*. Написав Омелянъ Огоновскѣй. Часть IV. Львóвъ, 1894. Накладомъ наукового товариства им. Шевченка. С. 1-2].

Зумисно максимально точно графічно намагався передати цитату в оригінальному (жахливому для сучасного читача!) мовному оформленні О. Огоновського, щоб відтворити «дух» тексту, а зі самого поклику варто відзначити не тільки процитований в Огоновського фрагмент Пипіна, в якому російський науковець безперечно визнає абсолютну різницю «“хохла” вóдъ “москаля”», але й бере в лапки улюблений московитами в ХХ-му ст. штучно придуманий термін-означення про «возсоєдиненіє» в XVII-му. Вочевидь, на жаль, начитався нашого Пантелеймона

Куліша! А якщо більш серйозно, то О. Огоновський знову ж, як і в полемічній книзі «Моєму критикові», у вступі до четвертої частини корпусу настійно й аргументовано відзначав «національну самостійність свого народу супротив великоросів або москалів», вказуючи, що великорус Пипін «не вагувався» написати вже в 1879 році: «Народність малоруска при всій силі великоруских впливів, котрі входили в неї різними дорогами сусідства, т. є. адміністрації, образования, – при всім «обрусенію» вищих клас суспільності, зберегла стільки своєрідних прикмет, що окремішність її була очевидна: справжній Малорус (хохол) здавна відділювався від Великоруса (москаля, кацапа), – люде, що осілись разом на одному місці, не змішувалися з собою, а коли народний елемент увійшов в літературно-суспільний рух, то він ще більше спонукав до заявленнн і розвою окремих прикмет народних» („Исторія славянскихъ литературъ“. Томъ 1. С.-Пб. 1879; стор. 388-389). [Исторія літератури рускои. Написав Омелянь Огоновскій. Часть IV. Львѣвъ, 1894. Накладомъ наукового товариства им. Шевченка. С. 3. Текст адаптовано]. Очевидно, що Огоновському такі «наочні» аргументи безумовно варто було використовувати для актуалізації своєї праці.

Не бракує праць сучасних фахових істориків, в яких об'єктом дослідження обрано саме матеріали полеміки 1890–1891рр., до прикладу, – назву хоча б статтю Тамари

Полещук [22], Олексія Сухого [23]. З останніх літературознавчих розвідок особливо відзначаю глибоку аналітику Орісі Демської – «Антипозитивістичний поворот та початок українського модерного літературознавства» [10]. Обравши предметом вивчення особливості антипозитивістичного зламу-повороту в українській філологічній науці окресленого часу, Демська безпосереднім об'єктом аналізу визначила «Отзвѣвъ о сочиненіи г. Петрова “Очерки из истории украинской литературы XIX столетия”» (1889) М. Дашкевича та «Історію літератури руської» (1886–1894) О. Огоновського». Що особливо цікаво для мене, дослідниця чи не першою сьогодні частково опонує загальнопоширеним поглядам на «Історію літератури..» як на щось «малонаукове», як на «звід матеріалів», «низькоякісне» літературознавство»: «Праця “Історія літератури руської” О. Огоновського також цілком вкладається в дискурс “пошуків основної ідеї”. Проте з наукової точки зору *напрочуд цікавим видається комплекс дослідницьких методів*, які використовує вчений для розгортання своїх світоглядних ідей на прикладі історії української літератури. Слід зауважити, дослідники неодноразово зазначали, що відгук М. Дашкевича ніяк не позначився на праці О. Огоновського, яка взагалі *не має значної літературознавчої цінності*. З цими аргументами здебільшого можна погодитися, однак *цікаво простежити, що в роботі, яка б, зважаю-*

чи на свою "низьку якість", мала б просто пройти непоміченою, викликало таку бурхливу реакцію офіційної російської наукової критики. Натомість ця праця стає об'єктом широкої наукової та публіцистичної дискусії [Усі письмівки – мої. – В. М.]. Саме цю дискусію, частково поруч із відгуком М. Дашкевича на твір М. Петрова, дозволимо собі вважати початком становлення модерного українського літературознавства, або ж нової літературно-наукової критики» [10, с. 11].

Системний і контекстний аналіз еkleктичної літературознавчої методології Омеляна Огоновського («Праця Ом. Огоновського цілковито написана в руслі культурно-історичної школи. Автор розглядає розвиток української літератури в тісному зв'язку з історією, мовою та національною культурою й охоплює історичний української період від найдавніших часів і до кінця ХІХ ст. Щоправда, вченому так і не вдалося її закінчити. Важливою ознакою роботи є використання біографічного, естетичного, а частково й формального та філологічного методів висвітлення матеріалу» [10, с. 11–12], на жаль, завершено *алогічним* для мене висновком («Проте, як вже неодноразово зазначали, зважаючи на стиль викладу, накопичення далеких від літератури фактів, ігнорування вагомих праць з історії давньої літератури [Франкова оцінка. – В. М.], відсутність цілісної структури й певну хаотичність, *не можна вважати роботу О. Огоновського визнач-*

ним досягненням української літературної історіографії» [10, с. 12]. Далі у статті представлено стереометричний аналіз власне полеміки Огоновський–Піпін [10, с. 12-13] й обґрунтований висновок про вагому, а то й визначальну на той час роль історіографічного корпусу львівського професора для української науки: «Хоча з іншого боку, саме використання елементів формального методу О. Огоновським в «Історії літератури руської» надало багатьом літературознавцям додаткові аргументи щодо обґрунтування об'єкту дослідження українського літературознавства і тим самим *легітимізувало* й самий *феномен українського літературознавства*. Адже саме завдяки використанню елементів формального й філологічного методів *учений доценту руйнує панівну на той час у російському офіційному літературознавстві концепцію А. Погодіна щодо історії літератури Київської Руси*, сформульовану ним у 1850-х роках та «обґрунтовану» іншим російським філологом – А. Соболевським у 80-х рр. ХІХ ст.» [10, с. 12]. Підкреслення знову мої, – бо постає закономірне запитання до тих, котрі «неодноразово зазначали»: як праця, що «не має значної літературознавчої вартості», яку не можна вважати «визначним досягненням української літературної історіографії» досягла таких результатів?! Вдячний Орисі Демській і цілковито погоджуюсь з її оцінками й аргументами про найважливіші і похвальні якості,

і хиби *визначного* тексту в історії українського літературознавства. Сподіваюсь на підтримку в «апології» Омеляна Огоновського, у чому мене вже неодноразово звинувачували, бо йдеться саме про захист, виправдання (*apologeisthai* – з грецької), а більш детально про причини та інерцію кліше Огоновського-«причинкаря» в іншій моїй статті в цьому номері «Галичини»: «Олдскульна історія літератури Омеляна Огоновського: постаті і тексти».

Передовсім маніфестація на рівні загальноєвропейському окремішності свого народу, своєї нації через оформлення окремого повного історіографічного корпусу українського письменства за логічною і переконливою історичною схемою періодизації і викликала таку реакцію Александра Пипіна. Реакцію не так наукову, як *політичну*, адже суто літературознавчі зауваги були периферійними: головно йшлося про «особую» історію літератури за своєю методологічною парадигмою, про опонування імперській історіографії, про гучну заяву українського ученого, що історія літератури (як й історія всіх східних слов'ян загалом!) не є «власністю» російсько-московської імперської науки. Омелян Огоновський в історії літератури на десять років раніше Михайла Грушевського (перший том «Історії України-Руси» був надрукований у Львові тільки 1898 р.) конституював «народницьке» мірило до історії України. Тобто, історію українців як

етносу став розглядати не як історію державного буття, тривання у формі чи складі тої або тої імперії-держави-королівства чи краю, а як історію (культура, побут, суспільно-громадські відносини, політика і взаємини із сусідніми народами) окремого самобутнього народу. Народу, який давніший за сусідній московський, що є своєрідним постординським конгломератом, імперським спадкоємцем Золотої Орди. О. Огоновський першим з університетських професорів показав, що історія східних слов'ян (і не тільки українців, але й білорусів!), це не історія росії, адже сама назва «русь», «русскій» була перенесена на московію саме з метою «розмити» межі географічні та хронологічно присвоїти чужу історію, зробити з України-Руси без її волі і бажання «донора» московського царства 16–17 ст. Так і сталося у наступні століття: українці «експортували» культуру, освіту, науку, часто з примусу, а деколи – «всліпу», не усвідомлюючи підступу і небезпеки, а отримали у відповідь асиміляцію, переслідування мови і віри і т. д. Краще за Шевченкову розгорнуту метафору це ніщо не змалює: «Ти все оддав приятелям, / А їм і байдуже. / Кажуть, бачиш, що все-то те / Таки й було наше, що вони тільки наймали / Татарам на пашу / Та полякам...». А українці на понад триста літ стали тодішніми-сучасними «бурятами московської імперії» в її завойовницьких війнах. Від російсько-турецьких війн 17–18-го століття чи Великої Північної війни

із козаками Полуботка, віддякою яким стали болота північної Пальмири, аж до ганебної інтервенції в нещасний Афганістан в 1979-му, де в складі «обмеженого контингенту» українці були на чільному місці. Сучасна імперія путіна мріє про українців, які будуть лежати в окопах, штурмуючи Варшаву чи Вільнюс, якщо вже не Берлін...

Концептуально – це те, що історик Ярослав Грицак називає «зміною парадигми», «народницькою школою» Михайла Грушевського, «коперниківською революцією в історієписанні про Східну Європу» [8, с. 8-9], антигегелівською позицією в історичній науці. Історичний плін часу, світовий цивілізаційний розвиток визначає національна держава, – так вважали упродовж 19-го ст. за концепцією Георга Гегеля. Українців як недержавний народ на цей час це очевидно не влаштовувало, тому власне роль Омеляна Огоновського і Михайла Грушевського в пересотворенні народу, в національному відродженні, в реорганізації модерної нації надзвичайно важлива. Але, як не втомлюється повторювати той самий Ярослав Грицак, щоб стати модерним, треба було спершу бути національним, а для європейських націоналізмів передмодерної доби визначальною ставала боротьба за власну школу та освіту рідною мовою. Здобуття осередків вищої, університетської освіти давало чималий гандикап і переваги в національному самоствердженні. Наголошу на тому, що й Гру-

шевський почав працю над своїм історіографічним корпусом після того, як посів кафедру в Львівському університеті (1894), безпосередньо працював над першим томом упродовж 1896–1897 років, уже будучи викладачем Львівського університету, а оформив у кінці 1898-го.

Омелян Огоновський підготовчою роботою (створення університетських лекційних курсів, написання і видання передовсім шевченкознавчих і шашкевичезнавчих наукових і популярно-публіцистичних розвідок, підручникотворення і т. і.) був зайнятий майже півтора декади – з 1867 до 1881 року, коли з'явилися дві літературознавчі праці: «Хрестоматія староруська для вищих класів гімназійних» та «Короткий погляд на історію літератури руської від Татарщини до кінця XVIII віку» (Львів, 1881. «Зоря». Числа 21-24). Це його перші масштабні зразки синтетичного аналізу історії української літератури, спроби періодизації та характеристики окремих етапів розвитку літературного процесу, які стали основою майбутнього фундаментального доробку історика літератури. У «Хрестоматії староруській» окрім добору текстів та їхніх коментарів важливим є історико-літературний огляд, у якому висвітлено критерії, згідно яких автор відбирав і пояснював тексти. Зокрема, – це акцентування візантійських культурних впливів на нашу літературу у XI–XII століттях та негативна роль церков-

нослов'янської («мертвої») мови, що, на думку укладача, гальмувало розвиток світської літератури. Другий аспект – це проникнення в штучну літературну мову «живої мови руської», і саме такими, на думку Огоновського, позначеними національним українським характером, є всі кращі твори давньої київської доби («Правда Руська», «Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігоревім» та ін.). Доволі загальним є огляд літератури XIV–XVII століть із зазначених повище причин. Категоричною є оцінка розвитку української культури в умовах уже московської експансії: «Проти впливу польщини можна було ще Русі легше встояти, але проти гегемонії Москви годі було зберегти окремих признаков народного життя, бо Московитяни і Українці в церковних і богословських книгах тією самою мовою церковнослов'янською користувалися» [21, с. 428-429]. Цікавою і новаторською для свого часу була висока оцінка ролі Григорія Сковороди у пробудженні духу нації, у здоланні національної апатії, бо саме цей філософ-мислитель, на думку історіографа, відкрив і показав шлях до започаткування нової української літератури І. Котляревському. Лейтмотивом розвідки є дуже висока, визначальна роль фольклору у збереженні культурної ідентичності народу, у відродженні сучасної літератури: «І дивно! Той простий народ, на котрий учені грамотії поглядали з презирством, котрого вони нічого не

хотіли вчити, творив собі від споконвічних часів то мітичні і космологічні колядки, то думи і пісні, та заявив світові таку життєву силу, якою мало котрий народ відносно до творів духа звеличитись може» [21, с. 430]. Іван Франко дуже високо оцінив цей визначний для українського шкільництва компендіум, згадавши його добрим словом в некролозі свого професора: «Его хрестоматія староруска настала на місце старої Хрестоматії Головацького, уложеної в “об'єдинительнім” дусі (між взірцями “южнорусского” письменства були там, наприклад, деякі великоруські биліни!) і становила значний проґрес супроти неї...» [27, с. 316], не забувши відзначити саме історичну періодизацію і відмінний історіографічний метод комплектації питомо українського літературного матеріалу, та «шпигнути» Якова Головацького за московфільський «об'єдинительний» вплив.

Власне, тут доречно й показати схему «об'єдинителів», схему імперського історієписання, в якій українцям відводили прикладне місце як частини триєдиного «русского» народу, що буцімто складався з «великоросів, «малоросів» і «білоросів». Сучасний історик пише про кардинальну функцію Михайла Грушевського в опонуванні цій моделі і зазначає, що «... для зміни парадигми більшу роль за його багатотомну історію відіграла його ж невелика стаття “Звичайна схема «русської» історії та справа раціонального укладу істо-

рії східного слов'янства" (1904)» [8, с. 9]. Передовсім відзначу, що вже в самій назві цієї статті М. Грушевський очевидно відсилається до предмета полеміки Огоновського-Піпіна («*Особая історія русской літератури*») та «обігрує» в назві як антоніми епітети-характеристики *особлива-звичайна*, а той факт, що дослідження Огоновського-історіографа київсько-львівський професор знав, не викликає сумніву. Врешті, – М. Грушевський також історик українського письменства, а його б томів «Історії української літератури», написаної в еміграції аж у 1920-х роках, хронологічно доведені до «Києво-Могилянської школи» і її «тріумфу». Звісно, це вже літературна історіографія іншого часу, однак періодизація все та ж – «народницька», започаткована у роботах завідувача кафедри української словесності майже піввіку скоріше.

Все ж таки, що писав М. Грушевський про імперську парадигму історієписання у 1904 році: «Звичайно, прийнята схема «русської» історії всім звісна. Вона починається з передісторії Східної Європи, звичайно про неслов'янську колонізацію, потім іде мова про розселення слов'ян, про формування Київської держави; історія її доводиться до другої половини XII в., потім переходять до В[еликого] князівства] Володимирського, від нього – в XIV віці – до князівства] Московського, слідиться історія Московської держави, потім Імперії, а з історії українсько-руських і білоруських

земель, що лишалися поза границями Московської держави, часом беруться деякі важніші епізоди (як держава Данила, сформування В[еликого] князівства] Литовського і унія з Польщею, церковна унія, війни Хмельницького), часом не беруться зовсім, а в кождім разі з прилученням до Російської держави ці землі перестають бути предметом сеї історії.

Схема ся стара, вона має свій початок в історіографічній схемі московських книжників, і в основі її лежить ідея генеалогічна – генеалогія московської династії. З початком наукової історіографії в Росії сю схему положено в основу історії «Российского государства» [9, с. 75]. Грушевський дуже лаконічно, редуковано аналізує основні параметри сучасної йому наукової історіографії, покликається на відомих учених-істориків, побіжно (і з якоюсь навіть несерйозністю, навіть не сарказмом, – а легкою зверхньою іронією) пише про «погодінську теорію» і стверджує свій центровий «народницький» концепт: «Взагалі історія державних організацій грає все ще забагато ролі в представленні “русської історії” чи історії східного слов'янства. В теорії признається давно, що головна вага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільності» [9, с. 80].

Московський науковий офіціоз, а треба зазначити, що споконвіку в росії не було незалежної університетської науки, навчальна система повністю залежала від держав-

ного утримання і відповідно цензурувалась, «самодержавіє» мало переважний вплив та контроль над педагогічними і науковими інституціями, а освітня система була армійського типу з виразною компонентою сектантського «православ'я». Уніфікація та однамітність пронизували ті навчальні заклади «казарменного» зразка, що зовсім не відповідали ідеології Університету західного, західноєвропейського цивілізаційного форпосту як втілення ідей німецької класичної філософії, французького та англійського парламентаризму, гуманістичних ідей соціально зорієнтованого ліберального суспільства. Врешті, як і сьогодні, російський феєбешний автократизм чи попросту сучасна диктатура-«монархія» так само тримає на утриманні-службі ідеологічний пропагандистський штат «університетів» (у лапках!), що не має нічого спільного із західним ліберальним типом автономного навчального закладу із присутніми академічними демократичними свободами. Полеміка Огоновський-Піпін – це один із багатьох антагоністичних розламів між псевдомесіянським «русским міром» у версії проімперській і зразком незалежного наукового дискурсу європейського академічного вченого, який прагнув зафіксувати історію свого національного письменства і культури загалом в історіографічній синтезі літератури. Це було непросто, адже треба було, як писав М. Грушевський, «попрощатися з фікці-

єю»: «Зрештою, як тільки “русская история” буде щиро і консеквентно зреформована в історію великоруського народу, його державного й культурного життя, так історія українсько-руської і білоруської народності, я певний, вийдуть самі собою на чергу й займуть відповідне місце побіч великоруської. Але для сього наперед треба попроситися з фікцією, що “русска історія”, підмінювана на кождім кроці великоруською, – то історія “общерусска”» [9, с. 81]. Саме про «підміну» і її захист йшлося А. Піпіну, коли він виступив проти праці Ом. Огоновського в 1890 році, адже львівський професор ще задовго до Грушевського в конкретних історіографічних синтезах української літератури реконструював окрему *українську схему української історії*, а тому очевидно, що «не сподобалися» А. Піпіну ті «принципи, які поклав в основу реконструкції» О. Огоновський: «Се деталі, й вони мене цікавлять мало. Головні принципи: треба б усунути теперішній еkleктичний характер “русскої історії”, зшивання до купи епізодів з історії різних народностей, консеквентно перевести історію східнослов'янських народностей і поставити історію державного життя на відповідне місце з іншими історичними факторами. Думаю, що й прихильники нинішньої історичної схеми “русскої історії” признають, що вона не бездоганна і що в своїх спостереженнях я виходив від правдивих її хиб. Чи сподобаються їм ті принципи, які

я хотів би покласти в основу її реконструкції, – се вже інша справа. У Львові, 9 (22) IX. 1903» [9, с. 82].

Як бачимо, Омеляна Огоновського «деталі» також «інтересували мало», бо вже 1881 року у п'ятьох розділах «Короткого погляду на історію літератури руської від Татарщини до кінця XVIII віку» історик української літератури проводив ідею поцінування літературних фактів у залежності від їхнього мовного оформлення, використання в них живої розмовної української мови. У першому розділі акцентував на фатальних для національної літератури наслідках втрати державності у XIII столітті, що спиноло так повноцінно започатковані раніші літературні інтенції. Другий розділ – це доволі побіжний огляд письменства XIV–XV століття, яке Огоновський вважав маловартісним у мистецькому плані. На його думку, література цього часу не мала впливу на суспільно-національне життя України через свою ізоляцію від широких верств народу, а збірники сентенцій, «Шестидневи», «Топографи» оригінальні лише вкрапленнями місцевих українських мовних елементів. Певну самостійну мистецьку вартість визнав професор проповідям митрополита Київського Григорія Цамблака, «Грамотам руським», що написані «живою руською мовою», та апокрифам. Третій розділ праці присвячений «відродженню руського словесного життя у XVI ст.», а основну роль у наближенні літератури до народу

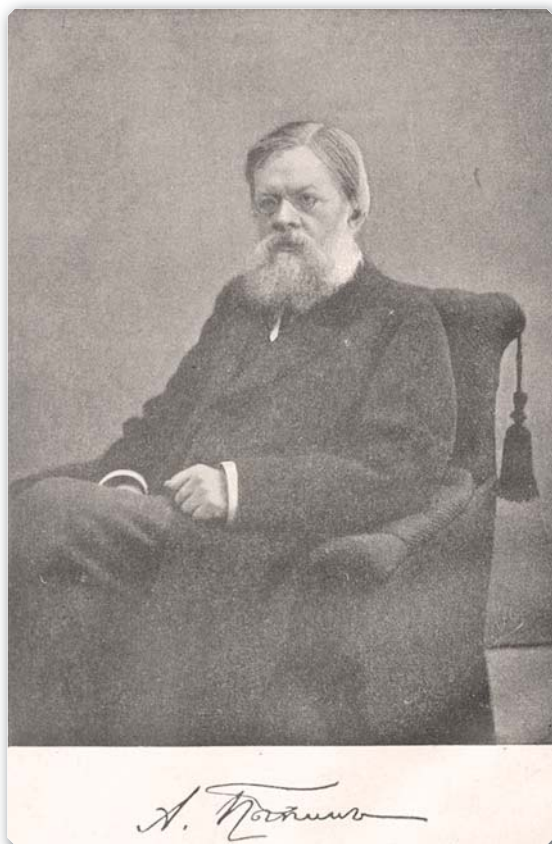
відводить автор церковним братствам і розвитку «демократичної освіти», виникненню і поширенню друкарства. Найбільш знаменний літературний факт того часу – переклад у дусі лютеранської реформи «для кращого розуміння люду християнського посполитого» [18, с. 266] українською мовою Біблії. Цей же розділ містить сторінки про Острозький колегіум, про літописи XVI століття (Супрасльський, Литовський, літопис про князя Андрія Курбського). Головним здобутком «канцелярійного стилю» XVI століття дослідник вважав три редакції Литовського статуту, з яких, на його думку, перша і третя написані українською мовою, а друга – польською. Високо відзначив Омелян Огоновський появу у XVI столітті перших граматик («Адельфотес львівський» 1591 року та «Граматику» й «Лексикон» Лаврентія Зизанія Тустановського у 1596 році, однак знову чільну роль відводить розвиткові «простонародної епічної поезії», думам і пісням народним. Найбільший за обсягом четвертий розділ – про шляхи розвитку української словесності з початку XVII століття до останньої чверті цього ж віку. У ньому автор зазначає, що «Грамматика» Мелетія Смотрицького, «Лексикон Славенороський» Памви Беринди, «многоценні труди Києво-Могилянської академії» свідчать про високий рівень розвитку української культури того часу. Огоновський зачудований «дивовижним» західноєвропейським напрямом школи

Петра Могили, «схоластичною захоханістю у полеміці і діалектиці» (як і М. Грушевський у своїй «Історії української літератури»), однак наголошує на негативному впливі Краківського університету і – як наслідок – полонізації наукової і літературної мови. Знову головним критерієм для історика літератури є те, чи допомагав той чи той автор «розвивати словесність руську», звідси принципові критичні судження про школу Могили за вживання польської і латинської мов, за недостатню заангажованість у справу просвіти «простого люду», надмірну елітарність літератури й освіти. Врешті, – Омелян Огоновський високої думки про твори Лазаря Барановича, Симеона Полоцького, Іоанікія Галятовського, Дмитра Туптала та інших письменників того часу, а причини упадку української культури небезпідставно вбачаву трагічній ролі «культурного донора», яку довелось Україні відіграти після Андрусівського договору 1667 року. Звісно ж, – ці факти суспільно-політичного і культурного життя історик літератури вважав (як і М. Грушевський в своїй «Історії України-Руси»!) фатальними для національного розвитку України. Детально проаналізував учений літописи про Хмельниччину, називав їх «лебединою піснею» самостійного письменства українського духу, водночас стало надавав пріоритет фольклору щодо його естетичної вартості та місця у процесі самоусвідомлення нації: «А все ж ті плоди простонародної

музи стоять вище, ніж писання учених грамотіїв, позаяк творив їх народ, що боровся за волю і свободу, і що у Слов'янщині поруч Сербів найвищою силою слова і пісні відзначається» [18, с. 297]. Останній розділ розвідки – це «доба занепаду» української словесності, коли внаслідок агресії метрополії відбувався відтік мистецьких сил, коли «постала прірва між народом і письменством», коли російська імперія закривала українські національні релігійні та культурно-освітні інституції.

Через п'ять років Омелян Огоновський почав публікацію на сторінках цього ж часопису своєї основної літературознавчої праці – «Історії літератури руської», яка продовжила і розвинула «народницьку» схему, «народницький» концепт наукової фіксації й осмислення літературного процесу та ідейного наповнення і способу виявлення світоглядної постави через наукову історію національної літератури, започаткований у синтетичних працях ще 1881 року. І хоча така парадигма була в головному посилі антигеґелівською (заперечувала роль недержавних народів у розвитку цивілізації), але по-своєму розвивала його основну тезу: «Зв'язок між цариною художньої літератури і світом ідей цікавив дослідників письменства та істориків філософії щонайменше від двох століть. Інспірацією тодішніх аналіз була одна із підставових тез Геґеля: переконання, що мистецький твір є смисловим втіленням

Александр Пипін.

певної ідеї» [1, с. 384]. «Історія літератури руської» О. Огоновського – це все таки була «наука про дух», «український дух» як окрему і вагому частину духовної культури людства.

Як вже зазначено повище, це не перше перевидання в сучасній Україні відповіді голови товариства «Просвіта» у Львові російському «критикану» – перший доступив її широкому читачеві (принаймні науковцям) на початку 1990-х у Мюнхені в Українському Вільному Університеті засобом фотопередруку Олекса Горбач, перевдавши всю «Історію літератури руської» Омеляна Огоновського. У післяслові він писав: «Історична пе-

ріодизація Огоновського (вона вже просвічувала в писаннях М. Максимовича, який убачав тут різницю до періодизації російської) прийнялася в наступних істориків літератури (Б. Лепкого, С. Єфремова), що з самою літературознавчою методологією Огоновського не погоджувалися» [7, с. 7-8]. Завданням було, як писав О. Горбач, «в нашій низькотиражевій (200 прим.), безрекламній, «позацеховій» серії, удоступненням цього «стовпового» твору допомогти при доповнюванні образу історії українського літературознавства «там» і «тут»» [7, с. 7-8]. Олекса Горбач назвав «стовповим» твором власне «Історію літератури руської» і цілком логічно супроводив передрук корпусу літератури Огоновського працею «Моєму критикові. Відповідь А. Пипінові. Львів, 1890», адже це нерозривно пов'язані наукові тексти. Також було там і тоді передруковано цікаві розвідки Костя Копержинського «Українське наукове літературознавство за останні десять років» (1929 р.) та Миколи Гнатишака «Die Literaturgeschichte in der Ukraine» (1929 р.), а зацікавлених таки студією Олекси Горбача відсилаю до його аналітичної статті про «Історію літератури» Омеляна Огоновського, де видавець-дослідник концентровано розглядав життєпис, громадську та педагогічну діяльність професора, художні спроби, його мовознавчі та літературознавчі праці, але зосередив основну увагу саме на історико-літературній спадщині.

Друге нам всім знайоме перевидання здійснив на початку нового тисячоліття незабутній Любомир Сенік як директор «Інституту літературознавчих студій» при кафедрі української літератури філологічного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка – «Огоновський Ом. Моєму критикові. *Українська літературознавча думка в Галичині за 150 років: хрестоматія* / Ред. Л. Сенік. Львів, 2002. Том 1. С. 261-278» [19]. Позаяк уже майже чверть віку пройшло, а полемічний текст О. Огоновського наочно показує ґенезу наукового протистояння з «руським міром», що й далі сповідує свою політику імперського експансіонізму, знову й знову, як казав І. Франко, через «рафіновану систему брехень» і свого «божевільного цезаря» шукає, добувається до «корисних ідіотів»: «У розвиток теми варто виокремити Франків образ-діагноз російському абсолютизмові, «бюрократичній орді», «нечувано безличній, рафінованій системі брехень», російському суспільству, що заніміло, а «загальна безрадість і безвиглядність спаралізувала всяку ініціативу». Цей діагноз – *Cäsaren wahnsinn* [Божевілля Цезаря. – *нім*]. «Останні десятиліття російської історії – се образ подібного божевілля, але не одиночного, а масового», – як про сьогодишню Росію писав Франко, засуджуючи «тупоумного, безтямного і ошалілого з надміру своєї влади чиновника», що гнав купами на загибель «сотки» (тепер ти-

сячі!) людей, «замикав університети, касував недільні школи, тіснив гімназії, завішував газети, в'язав по руках і по ногах земства, корумпував промисел і торгівлю, переслідував науку...» [13].

Реновація і релокація (вже вибачте за іншомову!) тексту Омеляна Огоновського «Моєму критикові» у науковому журналі «Галичина», який ставить за мету дослідити й актуалізувати «галицький інтертекст в українській історії і культурі» (Олег Баган), говорити про літературу та культурно-історичні основи суспільства, – сьогодні, під час російсько-української війни, особливо доречно. Звісно, хочеться також і перевидання «стовпового» тексту в українській літературній історіографії, що й спричинив появу «Особої історії», і відповіді «Моєму критикові» – «Історії літератури руської», однак з особистого досвіду знаю, як це не просто, бо адаптував й опублікував текст Огоновського про Івана Франка [14, с. 97-187]. А ще ж редакторкою філігранна в мові Ніна Бічуча! Але почин зроблено: хочу вірити, що спільними зусиллями Львова і Дрогобича буде перевидано й основну працю життя Омеляна Огоновського, його безумовно *opus magna*.

Висновки. Історіографічна модель української літератури в Омеляна Огоновського вперше цілісно і системно побудована на її окремішності та самобутності, на незалежності від інших сусідніх літератур, визнаючи, звичайно,

умови взаємовпливів історичного національного і культурного розвитку. Запорукою самодостатності є історична тяглість, продовження традицій літератури Середньовіччя, Ренесансу та Реформації, потужний фольклорний струмінь, що завжди був присутній у продукції давнього українського письменства, для ідентифікації якого історик літератури послідовно застосував мовний і територіальний принцип розрізнення. Літературний процес систематизовано й описано як монолітний здобуток єдиної нації, хай і розділеної тимчасово кордонами чужих держав. «Наш народ має свої окремі фізичні і духові прикмети, свої питомі звичаї і обичаї, свою милозвучну мову, свій історичний характер...» [16, с. XIV] – писав у своєму вступі до першого тому «Історії літератури руської» 1887 року О. Огоновський, послідовно калібруючи давню українську літературу через сито мовних характеристик. «Народницька» концепція історії літератури, коли етнічна та культурна спільнота визнається рушієм цивілізаційного процесу незалежно від державницької формотворчої компоненти, передувала історичній науковій схемі Михайла Грушевського, який розвинув й утвердив її, що стало наріжним каменем у формуванні модерної української нації на зламі століть. Університетська наукова школа професора Огоновського знайшла розвиток в академічному корпусі «Історії літератури» Михайла Возняка, який

продовжив «підручникову» традицію й антиімперське самостійницьке спрямування вже у своєму історіографічному корпусі: «Навіть у часі слов'янської спільноти слов'яни не мали ні єдиної культури, ні єдиної мови, не належали до тої самої антропологічної раси. [...] Як продукт історії українці творять окремий етнічний тип, який відрізняється від типів найближче споріднених з ними слов'янських народів: білорусів і великоросів» [4, с. 33, 36].

Стильовий критерій не став основним у формуванні матеріалу «Історії літератури» Ом. Огоновського, а тому І. Франко мав рацію, вказуючи на «відсутність розвитку літератури», що бачив сам автор і намагався компенсувати це у розлогіх «преслів'ях». Еклектична за своєю структурою, але надзвичайно ефективна за способом організації історіографічного матеріалу, ця синтеза ще не могла повністю відповідати методології культурно-історичної й історично-порівняльної школи чи філологічної школи літературознавства. Новаторською й революційною стала сама форма й періодизація історіографічного корпусу, адже Огоновський першим вийшов поза рамки «московських схематів» (С. Єфремов). Усю історію української літератури науковець поділив на п'ять періодів за такими мірлами: 1) відповідно до розквіту чи занепаду культури та освіти в Україні; 2) щодо рівня національної свідомості національних еліт та наявності

чи прагнення до державності; 3) у залежності від рівня використання у літературі елементів «народної» мови. І два останні критерії для львівського професора були визначальними.

Щодо методологічних «закідів», то доречно послухати аргументи професора О. Огоновського на захист саме такої побудови свого корпусу історії літератури: «Загальний хід літературного процесу виказав я у просторому “Загальнім погляді історичнім і літературнім” [Том I, с. 5-183. – В. М.] і в коротких передніх статтях до поодиноких родів русько-української поезії [Том I, с. 184-185; с. 353; с. 726-728. – В. М.]. Що ж стосується “старомодних рубрик”, то я думаю, що краще дотримуватися відомих у літературному світі категорій, ніж писати суміш про всяку всячину. Вже ж пишу я першу повну історію русько-української літератури, тому думаю, що монографії придатуться пізнішим історикам далеко більше, ніж загальні погляди на хід літературного руху» [20, с. 43]. Там же в своїй знаменитій відповіді, яку ми тут укотре представляємо читачам, український науковець гордо підтверджує «звинувачення» Александра Пипіна, що справді «... хотів [в “Історії літератури руської” – В. М.] доказати єдність і тожність південноруської літератури від давнього Київського періоду аж до цього дня, і від Харкова аж до Львова» [20, с. 43]. Тільки так. Від Харкова до Львова.

Список використаних джерел

1. Historia idei w badaniach literackich. *Słownik literatury polskiej XX wieku*. Pod red. Józefa Bachórze i Aliny Kowalczykowej. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. s. 384-389.
2. Білецький Я. Омелян Огоновський. Вінніпеґ: УВАН, 1950. Серія: *Українські вчені*. УВАН. Число II. 268 с.
3. Возняк М. Ватрослав Ягіч про спір Пипіна з Огоновським. Львів: [б. в.], 1939. 8 с.
4. Возняк М. Історія української літератури. Львів, 1992. Книга 1.
- Гнатюк М. Іван Франко та Борис Грінченко в українському літературному житті 90-х років XIX ст.. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2014. № 3. С. 77-83.
- Гнатюк М. У пошуках літературознавчої методології (І. Франко, О. Пипін, Г. Брандес). *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича*. Львів, 2006-2007. (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Випуск 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНА України). 940 с.
- Горбач О. Післяслово // Огоновський Ом. *Історія літератури руської (української)*. Частина I, Львів 1887. Частина ІУ, Львів 1894. Фотопередрук Олекси Горбача. Мюнхен, 1992. С. 7-8.
- Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 408 с.
5. Грушевський М. Звичайна схема “русської” історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства. // *Idem. Твори: У 50-ти томах*. Львів: Світ, 2002. С. 75-82.
6. Демська-Будзуляк Л. Антипозитивістичний поворот та початок українського модерного літературознавства. *Наукові записки НаУКМА*. Том 150: Філологічні науки. С. 8-13.
7. Ільницький М. «У формі пізнання власної національної своєрідності...». *Парадигма*. Львів, 2013. Випуск 7. С. 131-150.
8. Лев В. Омелян Огоновський. *Нива*. Львів, 1933. Число 12. С. 444-447.
- Микитюк В. Іван Франко про «божевілля цезаря» і «корисних ідіотів». *Збруч*. 27. 08. 2019. Web.: <https://zbruc.eu/node/91646>.

9. Микитюк В. Іван Франко та Омелян Огоновський: мовчання і діалог. Серія: «Франкознавчі студії». Випуск перший. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 187 с.

10. Микитюк В. Періодизація історії української літератури у синтезах Омеляна Огоновського та Михайла Возняка. *Українське літературознавство*. Випуск 69. Львів, 2010. С. 160-169.

11. Огоновський Ом. Історія літератури рускої. Львів, 1887. Част. I. Вступ.

Огоновський Ом. Історія літератури рускої. Ч. II (1-2): Вік XIX (Поезія. Драма)/ О. Огоновський. Львів: [б. в.], 1889. / Фотопередрук Олекси Горбача. Мюнхен: [б. в.], 1991. 960 с.

Огоновський Ом. Короткий погляд на історію літератури рускої від Татарщини до кінця XVIII віку. *Зоря*. Львів, 1881. Числа 21-24.

12. Огоновський Ом. Моєму критикові. *Українська літературознавча думка в Галичині за 150 років: хрестоматія* / Ред. Л. Сенік. Львів, 2002. Том 1. С. 261-278.

Огоновський Ом. Моєму критикові: відповідь А. Пыпинови на его статью «Особая история русской литературы». У Львовѣ: На кладомъ автора, 1890. 47 с.

Огоновський Ом. Хрестоматія староруска для висших клас гімназійальних. Львів, 1881.

Полещук Т. «Українська» чи «спільноросійська» («общерусская») культура: з історії українсько-російських інтелектуальних дискусій останніх десятиліть XIX – початку XX ст.. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. *Спецвипуск*. Львів, 2019. С. 741-758.

Сухий О. Михайло Грушевський – професор Львівського університету. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. *Спецвипуск*. Львів, 2016-2021. С. 18-33.

13. Франко І. Історія літератури рускої. Написав Омелян Огоновський, часть II, Львів, 1889 // Idem. *Зібрання творів: У 50 томах*. Том 27. Київ: Наукова думка, 1980. С. 334-336.

14. Франко І. Олександр Мик[олайович] Пипін // Idem. *Зібрання творів: У 50 томах*. Том 26. Київ: Наукова думка, 1980. С. 115-119.

15. Франко І. Олександр Пипін (некролог) // Idem. *Зібрання творів: У 50 томах*. Том 36. Київ: Наукова думка, 1982. С. 40-42.

16. Франко І. Проф. Омелян Огоновський. «Народ». Львів, 1894. Ч. 20.

17. Чехович К. Омелян Огоновський як історик літератури. З журналу слов'янської

фільології «Слово». Рік I. Книга 2. Львів, 1937. 22 с.

References

1. Historia idei w badaniach literackich. *Slownik literatury polskiej XX wieku*. Pod red. Józefa Bachórze i Aliny Kowalczykowej. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. s. 384-389.

2. Biletskyi JI. Omelian Ohonovskyi. Seria: *Ukrainski vcheni*. UVAN. Ch. 2. Vinnipeg: UVAN, 1950. 268 s.

3. Vozniak M. Vatroslav Yahich pro spir Pypina z Ohonovskym. Lviv: [b. v.], 1939. 8 s.

4. Vozniak M. Istoriiia ukrainskoj literatury. Lviv, 1992. Kn. 1.

5. Hnatiuk M. Ivan Franko ta Borys Hrinchenko v ukrainskomu literaturnomu zhytti 90-kh rokov KhKh st.. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii. Filolohichni nauky*. 2014. № 3. S. 77-83.

6. Hnatiuk M. U poshukakh literaturoznavchoi metodolohii (I. Franko, O. Pypin, G. Brandes). *Confraternitas. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Yaroslava Isaievycha*. Lviv, 2006-2007 (Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 15 / Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypjakevycha NAN Ukrainy). 940 s.

7. Horbach O. Pislislovo // Ohonovskyi Om. *Istoriiia literatury ruskoj (ukrainskoj)*. Chastyna I, Lviv 1887. Chastyna IU, Lviv 1894. Fotoperedruk Oleksy Horbacha. Miunkhen, 1992. S. 7-8.

8. Hrytsak Ya. Podolaty mynule: hlobalna istoriia Ukrainy. Kyiv: Portal, 2021. 408 s.

9. Hrushevskyi M. Zvychaina skhema "ruskoj" istorii y sprava ratsionalnoho ukladu istorii skhidnoho slovianstva // Idem. *Tvory: U 50-ty tomakh*. Lviv: Vydavnytstvo «Svit», 2002. S. 75-82.

10. Demska-Budzuliak L. Antypozytyvistychnyi povорот ta pochatok ukrainskoho modernoho literaturoznavstva. *Naukovi zapysky NaUKMA*. Tom 150. *Filolohichni nauky*. S. 8-13.

11. Ilnytskyi M. «U formi piznavannia vlasnoi natsionalnoi svoieridnosti...». *Paradyhma*. Lviv, 2013. Vyp. 7. S. 131-150.

12. Lev V. Omelian Ohonovskyi. "Nyva". Lviv, 1933. Ch. 12. S. 444-447.

13. Mykytiuk V. Ivan Franko pro «bozhevillia tsezaria» i «korysnykh idiotiv». *Zbruch*. 27.

08. 2019. Web.: <https://zbruc.eu/node/91646>.

14. Mykytiuk V. Ivan Franko ta Omelian Ohonovskyi: movchannia i dialoh. Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka. Serii: «Frankoznavchi studii». Vypusk pershyi. Lviv, 2000. 187 s.

15. Mykytiuk V. Periodyzatsiia istorii ukrainskoi literatury u syntezakh Omeliana Ohonovskoho ta Mykhaila Vozniaka // Ukrainske literaturoznavstvo. Vyp. 69. Lviv, 2010. S. 160–169.

16. Ohonovskyi Om. Istoriiya lyteratury ruskoi. Lviv, 1887. Chast. I. Vstup.

17. Ohonovskyi Om. Istoriiia literatury ruskoi. Ch. II (1–2): Vik XIX (Poeziia. Drama). Lviv: [b. v.], 1889. / Fotoperedruk Oleksy Horbacha. Munich: [b. v.], 1991. 960 s.

18. Ohonovskyi Om. Korotkyi pohliad na istoriiu literatury ruskoi vid Tatarshchyny do kintsia XVII viku. “Zoria”. Lviv, 1881. Chysla 21–24.

19. Ohonovskyi Om. Moiemu krytykovi. *Ukrainska literaturoznavcha dumka v Halychyni za 150 rokiv: Khrestomatiia* / Red. L. Senyk. Lviv, 2002. T. 1. S. 261–278.

20. Ohonovskyi Om. Moiemu krytykovy: vîdpovid’ A. Pypynovi na yeho statiu «Osobaia ystoriia ruskoi lyteratury». U Lvovi, 1890. 47 s.

21. Ohonovskyi Om. Khrestomatiia staroruska dlia vysshykh klias hymnazialnykh. Lviv, 1881.

22. Poleshchuk T. «Ukrainska» chy «spilnorosiiska» («obshcherusskaia») kultura: z istorii ukrainsko-rosiiskykh intelektualnykh dyskusii ostannikh desiatylyt XIX – pochatku XX st. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Serii istorychna. *Spetsvypusk*. Lviv, 2019. S. 741–758.

23. Sukhyi O. Mykhailo Hrushevskiy – profesor Lvivskoho universytetu. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Serii istorychna. *Spetsvypusk*. Lviv, 2016–2021. S. 18–33.

24. Franko I. Istoriiia literatury ruskoi. Napysav Omelian Ohonovskyi, chast II, Lviv, 1889 // Idem. *Zibrannia tvoriv*: U 50 t. T. 27. Kyiv, 1980. S. 334–336.

25. Franko I. Oleksandr Myk[olaiovych] Pypin // *Zibrannia tvoriv*: U 50 t. T. 26. Kyiv, 1980. S. 115–119.

26. Franko I. Oleksandr Pypin (nekroloh) // Idem. *Zibrannia tvoriv*: U 50-ty t. T. 36. Kyiv, 1982. S. 40–42.

27. Franko I. Prof. Omelian Ohonovskyi. “Narod. Lviv, 1894. Ch. 20.

28. Chekhovych K. Omelian Ohonovskyi yak istoryk literatury. Z zhurnalu slovianskoi filohohii «Slovo». Rik I. Knyha 2. Lviv, 1937. 22 s.

Volodymyr Mykytyuk

orcid.org/0000-0001-8089-3731,

candidate of philological sciences, Doctor of Pedagogical Sciences, Ivan Franko Lviv National University, (Lviv, Ukraine)

DE NOBIS NON NOBIS: A PROVERB TO “MY CRITIC” BY OMELIAN OHONOVSKYI

The article is an accompaniment to the republication of a landmark text in the history of Ukrainian literary criticism of the late 19th century: “To My Critic. A Response to A. Pypin’s Article ‘Personal History of Rus’ Literature’”. Omelian Ohonovskyi, the second head (1867) of the first Department of Ukrainian Literature (1848), became the author of the first comprehensive historiographical corpus of Ukrainian literature (1887–1894), which he created mainly on the basis of the biographical, bibliographical, cultural, and historical school. The principle of historical continuity and continuity of the development of Ukrainian culture from the 10th to the 19th centuries was innovative for the national science, which completely destroyed the Russian imperial pseudo-scientific schemes, according to which the heritage of Kyivan Rus’ was unreasonably appropriated to the history of the Moscow principality and then the Russian Empire. Thus, the literary historian inspired a change in the paradigm of covering the historical process from Hegel’s “statehood” to the “peoplehood” concept, which was already relevant in European science at the time, according to which civilizational development is ensured not only by state peoples. The article shows that Ohonovskyi had a direct influence on the historian and literary historian Mykhailo Hrushevskiy, who developed and established a new scheme of Ukrainian history that became the basis for the formation of the modern Ukrainian nation at the turn of the centuries. The article also analyzes the main polemical nodes and reasons for the tendentious and scientifically unfounded criticism of the historiographical corpus of the Ukrainian literary critic by a Russian historian of literature as purely political and ideological. It is proved that O. Ohonovskyi and his resonant response to “My Critic” intensified the development of Ukrainian science; the evaluations of the leading Ukrainian literary critics of this debate are summarized, the reasons for the inertial underestimation of the scientific level of Ohonovsky’s work are shown.

Key words: Omelian Ohonovskyi, Mykhailo Hrushevskiy, Aleksandr Pypin, history of literature, periodization of Ukrainian literature.